

PANSLAVİZMİN FİKRİ TEMELLERİ VE SLAV BİRLİĞİ ÇABALARI

Galip ÇAĞ

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD. Doktora Öğrencisi,
e-posta: gcag@sakarya.edu.tr

Özet

Slavlar net olarak buraya ne zaman ulaştıkları bilinmemekle birlikte, Avrupa'nın en eski halklarından biridir. Farklı tarih dönemlerinde farklı toplumlarla birlikte anılan, zaman zaman hâkim olan, zaman zaman hakim olunan bir topluluk şeklinde kaydedilen Slavların tarihinde, şüphesiz ki XIX. yüzyıl en mühim kırılma noktasıdır. Bu dönemde öncelikli olarak edebi ve siyasi literatürün bir parçası gibi gözükken panslavliliğin zamanla tüm Slavları etkileyen bir akım haline gelişi, şüphesiz ki üzerinde ciddi değerlendirmeler yapılmasını gerektiren bir durumdur. Çalışmamız Slav Birliği manasına gelen Panslavliliğin fikri alt yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Panslavizm, Rusya, Almanya, Slavlar, Osmanlı

Abstract

Slavs, although it's not known when they settled here, are one of the oldest folks of Europe. In the history of the Slavs, who are mentioned and recorded as rulers and being ruled over at different times, 19. century is certainly a breaking point. At that period, Panislavizm's becoming an influential trend which affected all Slavs from a part of political and literary culture seemingly is a matter to be scrutinized thoroughly. Our study aims for revealing mental infrastructure of Panislavism, which means unity of The Slavs...

Keywords : Panslavism, Russia, Germany, The Slavs, Ottoman Emp.

Giriş

Panslavizm ya da Panslavlilik; XIX. yüzyılda ve XX. yüzyıl başlarında, tüm Slavlar için ortak bir tarihsel mirası savunan ideolojik bir akım olmakla birlikte¹, Slavlar'ın yeniden siyasi birlik tesis etmesini amaçlayan bir anlayıştır. Bu akımla, Rusya'nın önderliği altında bütün Slav kavimlerinin siyasi birliğini sağlamayı amaç edinmiş bir hareket kastedilmiştir. Bu manada Rus emperyalizminin ve nasyonalizminin gelişmesi² ve diğer taraftan Osmanlı ile Avusturya-Macaristan tazyikinde kalan Slav menşeli toplulukların mevcudiyeti panslavist akımın

¹ Büyük Larousse, "Panslavlilik" md., c. XVIII, s. 9144

² Akdes Nimet Kurat, "Panslavizm", DTCF Dergisi, II/4., Ankara 1953, s. 241.

gelişmesine olanak sağlamıştır. Panslavizm'in temel olarak 1789 ve 1846 İhtilallerinin doğal bir sonucu olduğunu söylemek de doğru bir değerlendirme kabul edilebilir³. Ancak bu düşünce akımının zamanla, Türklerin Avrupa'dan tasfiye edilerek yerine İstanbul merkezli bir Slav Devleti kurma hedefini kendisine şiar edindiği de açıktır⁴.

Slav Topluluklarının Panslavist Döneme Kadarki Durumları

Aynı ırka ve guruba mensup Slav toplulukları, VI. yüzyıldan itibaren Avrupa'da mevcut olup zamanla genişleyerek farklı bölgelere yayılmışlardır. Bu yaygınlığa rağmen büyük ölçüde de birbirlerine komşu olmuşlardır. Orta ve Doğu Avrupa'dakiler çoğunlukla Ortodoks-Grek kilise ve kültürünü⁵ benimserken, Balkanların ve Avrupa'nın batısında kalanlar Katolik anlayışı benimsemişlerdir. Siyasi olarak Batı Slavları Alman imparatorluğunun⁶, Balkan Slavları da Osmanlı (Türk) hâkimiyetinin etkisinde kalmışlardır. Fakat Slavların bu iki topluluktan başka Latin ve Grek toplulukları ile de etkileşim halinde bulunduğu muhakkaktır.

Tarihi süreç içerisinde değerlendirdiğimizde; Milattan önceki dönemlerde Pripet-Vistül havzasındaki⁷ Slavların at evcilleştirme ve yetiştirme ile alakalı bilgileri Türklerden aldıklarına dair bilgiler mevcuttur. Bu tarihten sonra Hunlar, Spartalılar, Avarlar ve Hazarlar, Slavlar üzerinde tesirde bulunmuşlardır. Bundan sonra M.S. 2. yüzyıldan itibaren bazı Germen kavimlerinin de Slavlar üzerinde hâkimiyetleri görülmüş ve akabinde 8. yüzyılda İskandinavya'dan gelen Normanlar, Yukarı Dinyeper havzasına gelerek burada farklı zümreler halinde yaşayan Slavları birleştirerek bir devlet kurmuşlardır⁸. Fakat İskandinavya'dan gelen bu Germen topluluğun nüfusu, Slavlara göre daha az olduğundan zamanla onlar arasında eriyip gitmişlerdir.

Bu arada Moğol istilası neticesinde (1237 / 41) hâkimiyet altına alınan Rus beyleri zamanla Moskova Knezi'nin önderliğinde bir araya gelmişler ve özellikle Altınorda idaresinin merkeziyetçi yapısı sayesinde yeniden bir birlik tesis etmeyi başarmışlardır. Moskova Rusyası ve Petro'dan sonra Rus imparatorluğu uyguladığı batı merkezli politika ile garp kültürünü Rusya'da yerleştirmiş ve özellikle teknik manada gelişimini hızlandırmıştır.

Doğu Slavları bu şekilde bir birlik tesis ederken, batı Slavları büyük oranda Alman ve Türk tesirinde kalmışlardır. Lehlilerin Hıristiyanlığı kabulü ve sonrasında Çekler ile Slovakların batı medeniyetine dâhil olması büyük oranda

³ Adem Kara, "1828-29 Osmanlı Rus Savaşı Ve Anadolu'da Alınan Tedbirler", sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c8s14/makale/c8s14m6.pdf

⁴ Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Tarihte Türk - Rus İlişkileri. Ankara, 1975, s.91.

⁵ Kurat, Panslavizm., s.243

⁶ Panslavizm'in temelini bir felsefik düşünce olarak ilk kez ortaya koyanlar da bu Slav grubudur, bkz. Mithat Aydın, "19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm Ve Rusya", eğitimdergi.pamukkale.edu.tr/makalesayil57-19.pdf

⁷ Kurat, Panslavizm., s.243

⁸ A.N.Kurat bu devleti "İlk Rus Devleti" olarak nitelemektedir, bkz. Kurat, Panslavizm., 243

Alman tesiri ile gerçekleşmişti. Bu tesir özellikle ekler üzerinde mühim bir şekilde görülürken daha muhafazakr bir yapı arz eden Lehliler hem Ortodoks Rusya'ya hem de Katolik Almanya'ya karşı kendini muhafaza etmeyi başarmıştır. Güneye inildiğinde burada bulunan Balkan Slavları 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Osmanlı (Türk) hâkimiyetinde kalmışlardı.

Buradan anlaşılacağı üzere; tarih boyunca Germen ve Türk etkisinde Slavların gösterecekleri reaksiyonların yine bu topluluklara karşı olması gayet normaldir.

Panslavizmin Ortaya ıkışı

Panslavist eğilimlerin ilk örnekleri bazı Slav tarihi ve şairlerin eserlerinde XVI. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamıştı. Leh Prensi IV. Vladislav'ın Hotin'de Türklere karşı kazandığı zaferi, Tasso'nun "*Kurtarılmış Jerusalem*" slubundaki manzumesinde anlatan **Raguzalı** (Dubrovnik) **İvan Gunduli**, bu başarıyı ziyadesi ile övdükten sonra Slavlar arasındaki yardımlaşmanın ve birliğin sağlanması durumunda Vladislav'ın yeniden bir Slav birliği tesis edebileceğini iddia etmiştir⁹.

1659 yılında ar Aleksey Michaylovi tarafından saray kütüphanesinde Rus imlasının ıslahı için görevlendirilen Hırvat kökenli ruhban **Yuriy Krijaniç** kaleme aldığı eserinde, Slav kavimlerin altısından¹⁰, sadece Rusya'nın müstakil bir devlet olarak hareket ettiğini belirterek Slavların Rusya önderliğinde yeniden bir birlik tesis edebileceğinden bahsetmiştir. Ve bu fikrini ar'a şu sözlerle ifade etmiştir¹¹:

“Ey haşmetli ar cenapları, sen elinde Musa'nın mucize yaratan esasını tutuyorsun ve bununla mucize yaratmaya muktedirsin; sen tebaalarının mutlak bir hkmdarısın ve dolayısıyla onlardan mutlak bir itaat grmektesin. Sen, Tanrının yardımı ile yalnız kendi devletini değil, diğer Slav ülkelerini de yükseltecek ve bu sayede devamlı bir takdir ve takdis kazanacak durumdasın. Bütün Slav milletleri ancak sen, haşmetli ar, cenaplarına nazarlarını çevirmiş bulunuyorlar; darma dağınık bir hale getirilen çocuklara bir babanın ihtiyar edeceği bir harekette bulun ve onları bir araya topla.”

Krijaniç bilhassa Slavlar arasındaki din ve dil farklılıklarına dikkati çekerek, bu ayrılıkların bir an önce giderilerek ortak dil ve din birliğinin tesis edilmesi gerekliliğini ve asıl önemlisi Lehistan'ın her şartta desteklenmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak Krijaniç'in Papanın ajanı olduğunun ortaya

⁹ Kurat, Panslavizm, s. 244

¹⁰ Ruslar, Lehliler, ekler, Bulgarlar, Sırlar ve Hırvatlar.

¹¹ Kurat, Panslavizm., s.244

çıkması ve bu sırada devam eden Leh düşmanlığı, bu davetin yanıtız kalmasına sebep olmuştur.

Kriyaniç'in fikirlerinin Ruslar içerisinde tam manası ile yanıtız kaldığını söylemek de doğru olmaz. Zira I. Petro'nun, Prut Seferi sırasında Balkanlardaki Slavları ayaklandırma teşebbüsü bu anlayışın bir eseri olarak ortaya çıkmış ancak tam manası ile ses getirememiştir¹². Ayrıca II. Katerina'nın da Osmanlı'ya karşı giriştiği seferler sırasında Slavları kullanmak istediği bilinmektedir. Fakat bu hareketlerin topyekün tavır haline dönüşmesi için biraz daha vakit gerektiği gayet açıktır. Ancak temelinde Rusya hâkimiyetinde bir Slav Devleti'ni amaçlayan Panslavistlerin amaçlarını Rıfat Üçarol şu şekilde özetlemiştir: Doğuda yeni fetihler yaparak Rus emperyalizmini geliştirmek, Rusya'nın egemenliği altında bulunan bütün ırkları Ruslaştırmak, Rusya dışında bulunan Slav topluluklarını Rus egemenliği altına almak¹³

Bir İlim Alanı Olarak Slavistik Ve Panslavizm

1725 yılında *Rus İlimler Akademisi*'nin kurulması ve 1755 yılında *Moskova Üniversitesi*'nin tesisi ile Slavistik artık bir ilim dalı olarak ele alınmaya başlamıştı. Bu doğrultuda Alman Schlözer başta olmak üzere Çeklerden *Şafarik*, *Dobrovsky*, *Palacky*, *Kopitar*; Slovenlerden *Miklosiç* ve Sırp'lardan *Karaciç* gibi ilim adamları çok büyük katkılar sağlamıştı. Rusya dışında hızla yayılan bu hareket zaman içerisinde Rusya içerisinde de destek görmüş ve *Vostokov* ile birlikte Slavcılık burada mühim bir yayılım sahası bulmuştur.

Hali hazırda tarihi emelleri göz önünde bulundurulduğunda, Rusların, tüm Slavları birleştirmeyi gaye edinen bu hareketi desteklemeleri gayet normaldi¹⁴. Zira *Tyütçev*'in bütün Slav kavimlerinin Rus bayrağı altında toplanmaları gerektiğinden bahsetmesi¹⁵ bu düşüneyi desteklemektedir.

1818 - 1822 yılları arasında Prag'da kurulan *Memleket Müzesi* özellikle Çek ve Slovaklara ait arkeolojik ve etnografik materyalin ortaya konması noktasında etkili olmuştur. Bu müzeye ait olan verilerin Çek dilinde yayınlanmaya başlaması ile Almanlarla birlikte Çek ve Slovak ilim adamları da bu konu üzerinde etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Çek düşünürü *Palacky*¹⁶ ve şair *Kollar* bu manada umumi

¹² Sadece Karadağlılar ayaklanmış, bkzB.H. Sumner, Büyük Petro Ve Osmanlı İmparatorluğu, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul 1993, s. 51.

¹³ Rıfat Üçarol, Siyasi Tarih, İstanbul 1985, s. 261.

¹⁴ Slavların birleşimini amaç edinen ve genel manada Slav toplulukları arasında kabul gören Panslavist düşünce Lehliler tarafından kabul görmemişti. Çünkü Lehlilere göre; Panslavizm zamanla Ruslaştırma politikasına dönüşecekti. Ve dolayısıyla Rusların Lehistan üzerindeki baskısını arttıracaktı. Bir müddet sonra 1830'da vuku bulan Leh ayaklanmasının Ruslar tarafından sert bir şekilde bastırılması bu düşüneyi iyice kuvvetlendirecekti. Hâlihazırda Rusların Lehlilere karşı uyguladıkları bu sert hamlelerin Tyütçev ve Puşkin gibi şairler tarafından edebi bir şekilde tasvir edilmesi de bu düşüneyi kuvvetlendirmişti. Bkz. Kurat, Panslavizm., s.251

¹⁵ Kurat, Panslavizm., s. 251

¹⁶ Çeklerin ulusal uyanışında önemli bir yere sahip bulunan Karel Havlicek(1821-1856) ile Palacky, Avusturya İmparatorluğu'nda yaşayan Çeklerin idari muhtariyete sahip bulunduğu bir federasyonu amaçlamakta idi. Bununla beraber Havlicek, o dönemdeki pek çok panslavistin aksine, Rusya'nın diğer Slav milletlere öncülük edecek potansiyele sahip bulunmadığına ve Slav milletler arasında siyasi bir

Slav hareketinin liderleri konumuna gelmişlerdir. Fransız ihtilali sonrası ortaya çıkan milliyetçi düşünceler bu ilim adamları sayesinde kısa süre içerisinde hemen hemen tüm Slav grupları arasında yankı bulmuştu.

Panslavizm, Rus şair *Khomyakov*'un¹⁷ ifadeleri ile *Slavophil* (Slavofil) lik olarak da adlandırılan bir yapıya kavuşmuştur. Bu anlayışa göre; *Batı Avrupa'nın sükunetli tavrı aldatıcı bir sessizlik olup, bu durumdan insanlığı kurtuluşa erdirecek olan yegane devlet Ruslardır*¹⁸. *Khomyakov*'un ortaya attığı bu görüşler çağdaşı olan *Vasiyeviç Kireyevskiy*¹⁹ (1806-1856) tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve zamanla bir ideoloji haline getirilmiştir. *Kireyevskiy* önceleri garp medeniyetinin bilhassa Hıristiyanlık ile birlikte Rusya için bir kurtuluş olduğunu ifade etmişse de daha sonraların bu fikrine tezat teşkil edecek şekilde garpçılığın Rusya için sakıncalı bir cereyan olduğunu iddia etmiştir. Çünkü *“Avrupa artık çürümeğe başlamıştır, buna karşılık Rus kültürü henüz tazedir ve er yada geç inkişaf edecektir”*²⁰. *Kireyevskiy* buradan hareketle *Messianizm* adımı verdiği anlayışa ulaşmıştı. Buna göre; Rusya sadece Rusya'yı değil Avrupa'yı da kurtaracaktır. Rusya, Avrupa'yı, hakimiyeti ve önderliği altında almak suretiyle Avrupa'ya yeni bir nizam ve hayat tarzı getirecektir. Bu görüş teolojik bakımdan *Khomyakov*, devlet hukuku bakımından da *Konstantin Aksakov* tarafından geliştirilmiştir. Siyasi manada bu düşüncenin ilk kez ortaya konması ise *Pogodin* vesilesi ile olmuştur. 1835'te Avrupa'ya bir seyahat gerçekleştiren *Pogodin*, 1838'de Büyük Dük *Aleksandr Nikolayeviç*'e yazdığı mektubunda; Rusya'nın sahip olduğu büyük nüfus gücü ile zaten Avrupa'nın en mühim devleti iken, birde bu sayıya 30 milyon Slav eklendiği takdirde nasıl bir kuvvet oluşacağını aşikâr olduğunu belirtmiştir. Fakat bu Slav halkın tek bir bayrak altında toplanabilmesi için öncelikle onların Avusturya ve Türkiye'den ayrılmaları gerektiğini de belirtmiştir. *Pogodin* coşkulu bir şekilde kaleme aldığı mektupta bu yolda gerekirse İngiltere ile dahi mücadeleden çekinilmemesi gerektiğini belirtmekten geri durmamıştır²¹.

Bahsi geçen ilim adamları 1841 yılında kurulan *“Moskvityanin”* dergisinde bir araya gelmişler ve bu dergi vesilesi ile fikirlerini yaymak için uygun bir ortam sağlamışlardı²². Derginin yayıncısı Moskova Üniversitesi'nden tarihçi *Mikhail Petroviç Pogodin* (1800-1875) idi. Derginin üyeleri arasında *Khomyakov*, *Kireyevskiy*, *Federoviç Samarin*, *Konstantin Aksakov* gibi önemli ilim adamları

birleşmenin mümkün olmadığına inanmakta idi. Bu inancını, başta Rusya olmak üzere Slav ülkelerine yaptığı seyahatlerdeki gözlemlerine dayandırmaktaydı. Böylece; Havliceck, Çekleri gerçekleşmesi mümkün olmayan rüyadan uzaklaştırarak gerçekçiliği telkin etmiş, sonraki yıllarda Çekleri ölçüstüz tahrikler içine düşmekten korumuştur. Bu manada diğer panslavistlerin aksine Havliceck Rusya'ya güvenmiyordu, Yuluğ Tekin Kurat, *“XIX. Yüzyılda Rusya'nın Balkanlardaki Pan-Slavizm ve Pan-Ortodoks Politikası Karşısında Osmanlı Diplomasisi”*, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, 15-17 Ekim 1997, Ankara 1999, s.175.

¹⁷ Şair Aleksey Khomyakov, 1806'da Moskova'da doğmuş ve 1860'da koleradan ölmüştür. Özellikle Ortodoks kilisesi terbiyesi ile eğitilmiş ve sağlam bir Rus milliyetçisi olarak büyümüştür. Bkz, Kurat, Panslavizm., 251

¹⁸ Yaşar Onay, Rusya Ve Değişim, Nobel Yay., Ankara 2002, s. 41

¹⁹ Aslen asil bir aileye mensup olan Kireyevskiy, Alman Üniversitelerinde felsefe ve teoloji gibi derslerle devam etmiş bir garpçidir. Bkz, Kurat, Panslavizm, s. 252

²⁰ Kurat, Panslavizm, s. 252

²¹ Onay, Rusya Ve Değişim, s. 45

²² Hans Kohn, Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği, Ter: A. Oktay Güner, Kervan Yay., İstanbul 1983, s. 127

mevcuttu. Özellikle derginin yayıncısı olan Pogodin, Karamzin'in tarihinden büyük ölçüde etkilenecek yeni bir anlayış tarzını kazanmıştı. Ona göre Rusya'nın bu dönem içerisinde gösterdiği parlak tablo onun şanlı geçmişi ile açıklanabilirdi²³

1725'te Rus ilimler akademisinin açılması ve sonrasında bir çok ilim adamının destekleri ile önemli bir yol kat eden panslavist görüş siyasi bir olgu olmaktan öte kültürel birlik amaçlamış idi. Ancak bu birliğin başında sürekli olarak Rusların isminin geçmesi bu düşüncenin zamanla "*Panrussizm*" manasında kullanılmasına sebep olmuştur.

Panslavizmin Ortaya Çıkışında Almanların Oynadığı Rol

Slavlar arasında milli şuurun uyanmasında Almanlar da mühim bir rol oynamıştır. Zira Slav dilinin ve tarihinin bir ilim dalı olarak ele alınması gerektiğini ileri süren ve bunu başlatanlar yine Almanlar olmuştur.

Alman ilim adamları içerisinde bu manada ilk adımları atanlardan biri – Gerhald F. Müller (1705-1786) ve Karl Göttlieb Anton (1751-1818) ile birlikte *Göttingen Üniversitesi*'nden **Ludwing von Schlözer** olmuştur²⁴. Schlözer yine bir Alman olan *J.D. Michaelis*'in Tevrat üzerindeki tetkiklerinden hareket ederek Slavistik ilmini kurmuştur. Bir ara II. Katerina'nın Rusya'sında da kalan Schlözer burada bir takım değerlendirmelerde bulunarak Slavların en eski atalarının araştırılması gerektiğini belirtmiştir. Eseri "*Slav Kavimleri Bölümü*" (*Slawisches Völkersystem*)'nde özellikle Slav kavimlerinin menşei mevzusunu aydınlatmaya gayret etmiştir. Yine Rus İlimler Akademisi üyesi sıfatı ile ilk Rus vakanüvisti olarak kabul edilen "*Nestor*"un kroniğini de 1767'de bastırmıştı. 1802 yılında aynı vakanüvisin tenkitli bir neşrini de hazırlayan Schlözer, bu sayede başta Çekler ve Slovaklar olmak üzere diğer Slav topluluklarında bu konuyu ele almasında etkili olmuştur.

Bu dönemde Slav milli şuurunun uyanmasında Alman **Johann Gottfried Herder** de önemli bir rol oynamıştır. Hatta bu alandaki katkılarından dolayı "*Slav kavimlerinin canlandırıcısı*" olarak tanınmıştır²⁵. Herder, Avrupa'nın artık iç dinamiklerini yitirmiş bir topluluklar yığını olduğunu ve genç ve büyümekte olan Rusya'nın hümanist düşünce ışığında sevk ve idare edildiği takdirde mühim bir güç olacağını öne sürmüştür. Bilhassa Slavlara ait folklorik malzemenin toplanarak bir düzen içerisinde değerlendirmeye tabi tutulması gerektiğini ifade ederken; bu sayede Slavlar içerisindeki "manevi kuvvetlerin" uyandırılabilceğini de kaydetmiştir. Fikirlerini "*İnsanlık Tarihine Dair İdel*" (*Ideen zur Geschichte der Menschheit*) adlı eserinde toplayan müellif (1784), özellikle Slav aydınları tarafından büyük bir coşku ile karşılanmış ve ileride siyasi bir görüş olarak Panslavizm'in ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Herder eserinde Slavların yüksek ahlaki değerlerle birleştiğini ve bu birleşmenin onları geleceğin Avrupa'sının efendisi yapacağını

²³ Kohn, Rus Milliyetçiliği, s. 128-129

²⁴ Onay, Rusya Ve Değişim, s. 41

²⁵ Kurat, Panslavizm, s.247.

belirtirken bu yolda bilhassa dillerini muhafaza etmelerinin zorunluluğunu şu sözleri ifade etmiştir²⁶:

“Herhangi bir halk, bilhassa medeniyetin himayesinde kalmış bir halk için, hayatın genişliği içinde kalbin ve ruhun temsilcisi inançlarından, saygıya layık manevi mirasından, atalarının dilinden daha değerli bir nesneye sahip olmak düşünülemez. Bir halkı dilinden mahrum etmek onu çocuklarına vereceği bırakacağı ölümsüz servetlerden mahrum etmek demektir.”

Panslavizm karşıtı görüşler ve Zapadnikiler

Petro'nun Avrupa medeniyetinin Rusya'ya tatbiki ile alakalı görüşlerinin ışığında bu yolda ilerleyen düşünürler *Zapadniki* yada Batıcı olarak tanımlandılar. Ancak bu akımın temsilcilerinin bir diğer özellikleri de Panslavizm karşıtı olmaları idi. Bu düşüncenin önde gelen savunucularından biri olan **Belinski**, aynen Petro'nun yaptığı gibi Rusların bir insan topluluğu olmaktan öte bir ulus haline getirilmesi gereğini savunmuştur. Aynı doğrultuda fikir beyan eden **Timofey Granovskiy**' de (1813-1855) ortaçağ ile alakalı verdiği derslerinde toplumların ancak akıl ve bilinçle bir araya getirilebileceğini bunun dış etkilerin desteği ile olamayacağını savunmuştur. Granovskiy'nin yakın arkadaşı **Konstantin Kavalin** buna yakın bir ifade ile akrabalık ve gelenek üzerine kurulmuş ilişkilerin yerini artık siyaset ve idare ile alakalı kuramların bir araya getirdiği toplulukların oluşması gerektiğini ifade etmiştir. Granovskiy ve Kavalin'in yetiştirdiği **Boris Çiçerin**'de bu doğrultudaki fikirleri ile Panslavistleri uzun süre rahatsız etmiştir²⁷.

Siyasi Bir Görüş Olarak Panslavizm

Önceleri bir kültür birliği manasında kullanılan Panslavizm'in siyasi bir amaç gütmesi Rusya'nın bu fikir hareketini kendi emperyalist düşüncesine alet etmesi ile gerçekleşmiştir. Zira Rusya'nın fikri yapısında Panslavizm, Panrussizm manasına geliyordu. Rusların Balkan Slavlarına duyduğu sempati Prut Seferi öncesi iyice su yüzüne çıkmış ancak Petro'nun bu seferden mağlubiyetle ayrılması Balkan Slavlarının “*Türk zulmünden*”²⁸ kurtarılması için Rusya'nın uzun bir süre beklemesine sebep olmuştur.

Genel manada I. Petro'nun faaliyetlerini devam ettiren II. Katerina²⁹, Osmanlı Devleti'ni yıkarak yerine kurmak istediği Grek İmparatorluğu yanında

²⁶ Onay, Rusya Ve Değişim, s. 39

²⁷ Onay, Rusya Ve Değişim, s. 52

²⁸ Akdes N. Kurat, Türkiye ve Rusya, AÜDTCF Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970, s.75.

²⁹ Hasan Şahin, “Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı- Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, TÜRKLER, XII, Ankara 2002, s. 531

Balkan Slavlarını “Türk zulmünden” kurtarmayı da kendine amaç edinmişti³⁰. Rusya’nın bu isteğinin yanında bilhassa güney Slavlarından da Rusya’ya karşı bir hüsnü zan uyanmaya başlamıştı. 1804’te **Kara Yorgi** isyanı ile bazı haklar elde eden Sırp Knezliği ile Rusya arasında kendilerini desteklemeleri noktasında ortaya çıkan yakınlık bu düşünceyi doğrular nitelikte bir gelişmeydi. Bahsi geçen isyan sırasında **Vasiliy Karasin** tarafından Rus hariciye Nazırı **Adam Çartoryski**’ye³¹ sunulan bir muhtıra da bütün cenup Slavlarının bir devlet halinde birleşmeleri ve bu devletin başına **Romanov** ailesinden bir prensesin getirilmesi üzerinde durulmuş; ve bunun için Çarın Sırpı tutması ve yardım etmesi gerektiği ifade edilmişti³². Aynı **Çartoryski**’nin Londra’da bulunan **Kont Pavel A. Straganov**’a yazdığı mektubunda “Rusya bütün Slavlara bir federasyon gerçekleştirme yolundaki büyük gayeyi ilham etmelidir” şeklinde görüş bildirmesi onunda aslında bu fikri zihninde barındırdığını göstermektedir³³. Ayrıca bundan hemen birkaç sene sonra Rusya’da küçük bir gurubun kurduğu “Birleşik Slavlar Cemiyeti” ve cemiyetin simgesi olan sekiz Slav milletini simgeleyen yıldız ve bu yıldızın dört Slav denizini – Karadeniz, Akdeniz, Dalmaçya ve Kutup Denizi – simgeleyen dört demir halka eklenmesi bu düşüncenin yavaş yavaş tabana da yayıldığı göstermekte idi.

Panslavizm kavramı ilk kez 1826 yılında Slovak yazar **J. Herkel** tarafından kullanılmıştır³⁴. Herkel, umumi Slav dili ile alakalı Latince kaleme aldığı eseri, “*Elementa Universalis Linguae Slavicae e Vivis Dialectis Eruta et Suis Logicae Principiis Suffulta*” da tüm Slav dillerinde ortak olarak kullanılan yaygın yapı ve kelimeler üzerinden yola çıkarak³⁵ “*verus panslavismus*”³⁶ (hakiki Panslavizm) ifadesini kullanmıştır. Herkel Slav birliğinin sağlanmasında bilhassa kültürel alışveriş üzerinde durmuş ve bu sayede siyasi birliğinde sağlanabileceğini ifade etmiştir.

1830’dan itibaren Slavcılık akımı Bohemya’da büyük bir yayılma sahası bulmuştu. Özellikle Kollar’ın şiirleri bu hareketi kısa sürede Çek ve Slovaklar içerisinde duyurmuş ancak bu panslavist düşünce siyasi olmaktan çok edebi bir şekle bürünmüştü. 1848 Mart ihtilali sonrası Habsburg hâkimiyetinin sarsılması ile Macarlar bu konuda etkin bir hale gelmişti. 1848’de Prag’da düzenlenen “*Slav Kongresinde*”³⁷ kültür Panslavizm’i üzerinde durulmuş ve bu konuda hararetli konuşmalar gerçekleştirilmiştir. Kongreye katılan murahhaslardan hiç biri sert politikaları ile tanınan I. Nikola’nın Rusya’sına tabi olmaya yanaşmamış ancak, Rus murahhası **Bakunin’in** yayınladığı broşürde monarşik rejim yıkıldığı takdirde federatif esaslar göz önünde tutularak tüm Slav topluluklarının bir cumhuriyet teşkil edebileceği belirtilmiştir³⁸. Fakat bu sırada ortaya çıkan Habsburg karşıtı

³⁰ Sumner, Büyük Petro, s. 27

³¹ Kendisi de aslen Polonyalı bir Slav’dır, bkz., Onay, Rusya Ve Değişim, s. 41

³² Kurat, Panslavizm, s. 250

³³ Onay, Rusya Ve Değişim, s. 41

³⁴ B. Larousse, “Panslavcılık”, s.9144; Kurat, “Panslavizm”, s.244; Kara, “1828-29 Osmanlı Rus Savaşı”, s. 118.

³⁵ Albert Prazak, “The Slovak Sources of Kollars Panslavism”, *Slovak Review*, 6 (1926/27), s.581

³⁶ Kurat, Panslavizm, s. 242

³⁷ Bu kongreye Sırp, Hırvat, Çek, Slovak, Leh, Ukraynalı, Sloven ve Rus murahhaslardan mükempler 340 kişi katılmıştı, bkz; Kurat, Panslavizm., s.248

³⁸ Kurat, Panslavizm, s. 249

ayaklanmaların hükümet tarafından sert bir biçimde bastırılması üzerine (Dekabristler yada Decembristler)³⁹ Slav devletleri Slav birliği ile hayal ettikleri hakların Rusya'nın katkısı olmadan sağlanamayacağına kesin bir şekilde hükmetmişlerdir⁴⁰.

Avrupa'da Fransız ihtilalinin ortaya çıkardığı sosyalist düşünce hareketi zamanla Rusya'da da tesirlerini göstermiş ve Rus düşünürlerinin içerisinde de bu düşüncenin destekleyicileri ortaya çıkmaya başlamıştı. Fakat Nikola I. devrinde her türlü düşünce hareketine gösterilen menfi tutumun Slavcılık ve Panslavizm içinde mevzu bahis olduğu görülmüştü. Zira bu düşünce hareketinin Avusturya – Macaristan içerisinde ortaya çıkardığı demokratik ortam arayışı Nikola'yı korkutmaya yetmişti⁴¹. Aynı zamanda Nikola'nın uyguladığı istibdat rejimi bu akım ile taban tabana zıt bir durum arz etmekte idi. Özellikle 1848 ihtilalleri neticesinde Avusturya'daki istibdat rejiminin yıkılması Rusya'nın sert tutumunu daha da şiddetlendirdi.

Nikola bir yandan Slavcılık ve Panslavist düşünceye karşı dururken diğer taraftan Osmanlı'ya karşı uyguladığı politika ile bu akımları kuvvetlendirmekte idi. Çünkü Türklere karşı uyguladığı menfi politika Osmanlı'yı zayıflatıyorken diğer taraftan onların Avrupa sınırlarını da zayıflamakta idi. 1854'te başlayan harp neticesinde Nikola'nın ölümü Panslavizm için önemli bir dönüm noktası teşkil etmişti. Çarın ölümü ile başta Avusturya olmak üzere Avrupa'da Rusya'ya karşı uyanan hasmane tutum Rusya'da Panslavizm'e karşı önemli bir eğilim kazandırmıştı.

Nikola'nın döneminde Panslavizm'in sözcülüğüne soyunan Pogodin, Avrupa devletlerinin Rusya'ya karşı takındığı bu düşmanca tavra karşılık olarak tüm Slavları birlikte hareket etmeye çağırıyordu. Özellikle 1853 yılında Avrupa'ya gerçekleştirdiği bir seyahat sonrasında intibalarını ifade ederken kullandığı "*Avrupa'nın gözünde Rusya bir yaban domuzudur*" sözü⁴² bu düşmanlığı kışkırtıcı bir şekilde kullanmaya başladığını göstermektedir. Böyle bir planın gerçekleşmesi durumunda Bulgaristan, Sırbistan, Bosna Hersek, Karadağ, Sirmiyeye, Hırvatistan, Dalmaçya, Slovenya, Kraina, Stelermark, Karintiya, Bohemya, Bukovina, Lehistan ve Rusya'dan mürekkep ve 80 milyon nüfuslu bir bloğun oluşması hayal ediliyordu⁴³. Zaten böyle bir topluluğun vücuda gelmesi durumunda Macaristan, Erdel ve Türkiye gibi topluluklarında kendilerini buna göre ayarlamaları kaçınılmaz olacaktır. Fakat bu planın tam manası ile tatbiki bazı şartların yerine getirilmesini gerekli kılıyordu. Buna göre, Türklerin Avrupa'dan kovulmaları, Slavların Türk hakimiyetinden kurtarılması⁴⁴, Rusya'nın Avrupa'nın önemli devletlerinden biri haline getirilmesi ve İstanbul'daki patrikhanenin mevkisinin yükseltilerek Ortodoksinin hak ettiği yere getirilmesi zaruri idi.

³⁹ Kohn, Rus Milliyetçiliği, s.121

⁴⁰ Onay, Rusya Ve Değişim, s. 42

⁴¹ Kurat, Panslavizm, s. 254

⁴² Onay, Rusya Ve Değişim, s. 45

⁴³ Kurat, Panslavizm, s. 255

⁴⁴ Nedim İpek, "1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı", *Türkler*, XIII, Ankara 2002, s. 15

Pogodin'in bu kadar net bir şekilde fikirlerini açıklaması neticesinde Nikola döneminde sessizliğe bürünen Khomyakov ve Tyütçev gibi şairler yeniden ateşli şiirler kaleme almaya başladılar. Özellikle Tyütçev en büyük hayalinin İstanbul'un ele geçirilerek Slav imparatorluğunun başkenti yapılması olduğunu şu sözleri ile açık bir şekilde ifade etmekten geri durmuyordu⁴⁵:

*“Moskova Petro'nun kenti,
İstanbul Konstantin'in kenti. İşte Rus
imparatorluğunun iki başkenti. Fakat
bunların sınırları nelerdir?Hudutları
nerededir, gelecek bütün bunlara cevap
verecek. Yedi büyük iç deniz ve yedi büyük
nehir. Nil'den Neva'ya, Elbe'den Çin'e,
Volga'dan Fırat'a Ganj'dan Tuna'ya, Siz
imparatorluğu her yerde böyle düşününüz.
Bu imparatorluğun sonu olmayacaktır.
Tıpkı Daniel'in önceden dediği gibi, Tıpkı
Ruhun bildirdiği gibi.”*

Kırım harbi sonrasında Nikola'nın ölümü ile başa geçen II. Aleksandır, Paris Barışı maddelerinden dolayı Osmanlı dâhilindeki reayanın hamiliği görevini bir müddet bırakmak zorunda kaldı. Bunun neticesinde Beserebya ve Tuna boyundaki Rus etkisi de azalmış oluyordu. Nikola sonrası ortaya çıkan bu kötü durum karşısında bilhassa Panslavistlerin sesleri daha gür çıkmaya başladı. Panslavizm bayrağı altında birleşen aşırı Rus milliyetçileri 1857 yılında Moskova'da *Slav Yardım (İane⁴⁶) Cemiyeti*'ni kurdular⁴⁷. Bu cemiyetin gayesi olarak birçok madde ortaya konarken genel manada gayenin Slavların Ruslar tarafından özellikle maddi olarak desteklenmesi olduğu gayet açıktı. Cemiyetin varlığı 1858 Ocak'ında resmi olarak tanındıktan sonra başkanlığına *Bachmatyev* (Bahmativ) getirildi. Bu yardım cemiyetinin kurucuları arasında Khomyakov⁴⁸, Katkov, Aksakov gibi tanınmış Slavistlerin bulunması da kuruluşun fikri yapısı hakkında bazı fikirler vermekteydi.

Ruslar kendi idarelerinde oluşacak olan Slav birliği için var güçleri ile çalışırken 1863'te Rus baskısından bunalan Lehliler büyük bir ayaklanma gerçekleştirdiler. Bu ayaklanmaya Avrupalı bir çok devletin müdahil olmaları sorunun büyümesine sebep oldu. Lehlilerin başta *Duchinski* gibi yazarların kalemi ile ortaya koyduğu mücadeleye Ruslar “*Moskova*” ve “*Den*” gazeteleri ile cevap verdiler⁴⁹. Ancak zamanla Leh düşmanlığını bir kenara bırakan Rus tarafı stratejik bir hamle yaparak 1865'te aldıkları bir karar ile Leh asilzadelerinin Doğu

⁴⁵ Onay, a.g.e., s. 45

⁴⁶ Tahsin Ünal, Türk Siyasi Tarihi, Emel Yay., Ankara 1977, s. 276

⁴⁷ Kurat, a.g.m., s. 256

⁴⁸ Khomyakov ile alakalı olarak onun Panslavist düşüncesinin diğerlerine göre bazı farklılıklar arz ettiğini belirtmekte fayda vardır. Khomyakov özellikle Ortodoks olmanın önemine dem vurmuş ve Ortodoks olamayan bir Slav gerçek bir Slav olamayacağından bahsetmiştir.bkz., Onay, Rusya Ve Değişim, s. 48

⁴⁹ Kurat, Panslavizm., s. 257

Lehistan'dan toprak almaları yasak etti. Böylece Lehistan dışında yani Litvanya ve Rusya'ya yakın yerlerde bulunan Lehlilerin Ruslaştırılmaları amaçlanmıştı.

Rusların Kırım harbi sırasında aldıkları darbenin etkilerinden kurtulmaları bir müddet sürmüş bu arada Pogodin ve sonradan ona katılan yandaşları Panslavist doktrini yaymaya devam etmiştir. 1867'de Pogodin'in teşvikleri ile düzenlenen "*Rusya Etnografya Sergisi*" bahanesi ile birçok Slav düşünür Moskova'ya gelmişti. Bu sergiye Lehlilerin katılmaması onların Slav birliğine tam manası ile yanaşmadıkları manasına geliyordu. Lehlilerin aksine toplantıya iştirak eden Sırp tarafı Rusları kardeşleri olarak gördüklerini ifade ettikleri gibi onları Slavlar için bir kurtuluş ümidi olarak lanse ediyorlardı. Sırpların Ruslara gösterdikleri bu hüsnü zanda genel olarak edebi eserleri ile tanınan *Dostoyevski* önemli bir yere sahiptir. Hatta Sırpların zaman içerisinde Osmanlı'ya karşı ayaklanmasında Dostoyevski'nin direkt bir etkisinin olduğu dahi iddia edilmiştir⁵⁰. Ayrıca "İstanbul er yada geç Rusların olacaktır" sözü ile Dostoyevski asıl fikriyatını ortaya koymaktan da geri durmamıştır⁵¹. Sırpların Ruslara gösterdiği bu yakınlıkta Rusya'da yetişip burada eğitim veren öğretmenlerinde tesirli olduğu düşünülebilir⁵².

1867'de düzenlenen "*İkinci Slav Kongresi*" sonrasında Moskova adeta panslavistlerin merkezi haline gelmiş ve bu akım bu tarihten sonra özellikle neşredilen külliyatlar ve mecmualarla ciddi bir yayılım ivmesi kazanmıştır. Bu dönemin önemli yazarlarından *Nikolay Yakovleviç Danilevskiy*'nin "*Zarya*" (Şafak) mecmuasında kaleme aldığı ve daha sonra bir araya getirilerek "*Rusya ve Avrupa*" (*Rossiya i Evropa*) adıyla yayınlanan yazıları⁵³ daha sonra bir baskı daha yapılarak adeta "*Panslavizm'in incili*" haline gelmiştir⁵⁴.

Danilevskiy 'nin eseri Rusya içerisinde önemli ölçüde etkili olurken 1870'de basılan *Rostislav Fadeyev*'in "*Şark Meselesi Hakkında Düşünceler*" adlı eseri de Avrupa'da önemli ölçüde etkili olmuştu. Bu esere göre daha evvel vaki olan Türk İslam meselesinin yerini artık büyük ölçüde Slav ve Ortodoksluğu içine alan şark meselesi almakta idi. Şark meselesinin temel gayesi Avrupa'da gerçekleşmesi muhtemel olan Alman birliğine karşı buradaki Slavları muhafaza etmektir. Bu eserin yayınlanması ile Panslavist düşünce Pogodin – Danilevskiy - Fadeyev üçgeninde etkili olmaya başladı.

Rusya'da hızla yayılan Panslavist düşünceler 1856'da İstanbul'a Rus büyükelçisi olarak *Kont Nikolay İvanoviç İgnatyev*'in tayin edilmesi ile Bab-ı Ali'de de kendisini hissettirmeye başlamıştı. Sırbistan ve Yunanistan'ın 1821 ve 1830 yıllarında kendi devletlerini tesis etmesinden sonra 1856'da Eflak ve Boğdan'ın birleşerek Romanya devletini kurmaları, bu üç Ortodoks devletin Ruslar ile sıcak ilişkiler kuracağına işaret ediyordu. Bunun akabinde 1866'da Girit ayaklanmaları neticesinde Osmanlı devletinin acziyetinin tüm çıplaklığı ile ortaya çıkması

⁵⁰ Onay, Rusya Ve Değişim, s. 53

⁵¹ Ünal, Türk Siyasi Tarihi., s. 275

⁵² İlber Ortaylı, "Osmanlı Arşivinde Slav Dilindeki Dilekçelerin Bazı Özellikleri", Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim I, Turhan Kitabevi, Ankara 2000, s. 396.

⁵³ Bu yazıların muhtevası ile alakalı olarak bkz., Kurat, Panslavizm, s. 263-266.

⁵⁴ Kurat, Panslavizm, s. 263

neticesinde⁵⁵ Avrupa'da iki büyük Slav devletinin kurulması hesapları yapılmaya başlanmıştı. Bu sırada milliyetçi hareketlerin tesiri ile bağımsızlığını isteyen Bulgaristan'a İgnatyev'in tesiri ile kendi *ekzarhlarını* seçme hakkı verilmiş ve Bulgar milli hareketinin kuvvetlenmesine sebep olunmuştu.

İgnatyev'in faaliyetleri devam etmiş ve bunun sonucunda Hersek'te bir ayaklanma gerçekleşmiştir(9 Temmuz 1875). Bu ayaklanmayı Mayıs 1876'da Bulgar ayaklanması izlemiş ve her iki ayaklanma kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Bu sert tedbirler İngiltere başta olmak üzere Avrupalı devletlerin teşviki ile Slavlar içerisindeki Türk düşmanlığını son raddeye çıkarmıştır. Bu noktada Karadağ ve Sırbistan Osmanlı devletine savaş açacak kadar cüretkâr hareket etmeye başladılar⁵⁶. Bu hareket Ruslar tarafından umumiyetle desteklenmişti. Savaş sırasında bu iki devletin kullanacağını mühimmat daha evvel bahsi geçen "*Slavlara Yardım Cemiyeti*" tarafından sağlanmış, mücadelenin manevi boyutu da "*Moskova Gazetesi*" tarafından gönüllü olarak sağlanmıştı⁵⁷. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne karşı savaşan Sırbistan-Karadağ birliklerinin başına Çernayev gibi bir Türk düşmanının tayini Rusların Panslavist düşünceye olan inanç ve katkılarını gösterir bir delil olmuştur. Rusya bu yardımlarla yetinmemiş Çernayev'in arda arda aldığı yenilgiler neticesinde II. Aleksandır, 24 Nisan 1877'de Osmanlı devletine savaş açtı. Savaşta önce Osman Gazi'nin Plevne müdafaası ile sıkıntılı bir duruma düşen Rus orduları Yeşilköy (Ayastefanos) yakınlarına kadar gelmişlerse de İngilizler'in müdahalesi kesin bir sonucu engellemiş ve neticede şartları oldukça ağır olan Ayastefanos anlaşması imzalanmıştır(19 Şubat 1878). Fakat aynı sene içerisinde Haziran ve Temmuzda Berlin'de toplanan kongreler ile Ayastefanos anlaşması hükümleri geçersiz sayılmıştır. Fakat bu kongre ile Sırbistan, Karadağ ve Romanya tamamı ile müstakil birer devlet olmuş ve Bulgar prensliği tesis edilmiştir. Bu sayede Balkan Slavları büyük oranda bağımsızlıklarına kavuşmuşlardı. Kongrenin sonuçları Rus panslavistleri arasında hoşnutsuzluğa sebep olmuştu.

Osmanlı tarafı Rusya'nın bu yayılcı politikalarının er yada geç Avrupa'ya zarar vereceğini bildiğinde hazırladığı raporlar ve basın yolu ile uyarılar yapmaya çalışmış ve özellikle İngiltere'yi "*Rusya'nın pençe-i tahribi*" ne karşı kayıtsız kalmakla suçladığı gibi zaman içerisinde onlarında menfaatleri icabı Rusya'ya karşı harekete geçeceklerini belirtmişlerdir⁵⁸. Ayrıca Rusya'nın *Berlin Ahidnamesini* uygulamak konusunda hassas davranmaması da yine Osmanlı tarafında tepki ile karşılanmıştır. "*Zat-ı Hazret-i Padişahi ve Rusya Amalı*" isimli risalede Rusya'nın bilhassa Balkanlara asker sevkıyatı ile alakalı maddeye muhalif bir tavır sergilediğinden yakınılmıştır⁵⁹.

II. Aleksandır'ın 1881'de ölümü üzerine başa geçen halefi III. Aleksandır da istibdati bir panslavist tavır takınmıştı. Onun düşüncesine göre Rus ve

⁵⁵ Girit İsyanı ve sonuçları için bkz. Zekeriya Türkmen, "Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821-1869)", TÜRKLER, XII, ss. 859-869.

⁵⁶ İpek, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, s. 16.

⁵⁷ Bu savaş sırasında Sırbistan'a giden Rus gönüllüleri ile alakalı bilgi için bkz; Kurat,Panslavizm, s. 269

⁵⁸ BOA, Y.PRK HR, 2 / 37.

⁵⁹ BOA, Y.PRK TKM, 3/39

Ortodokslardan başka toplulukların yaşama hakkı yoktu. Bu dönemde Rusların uyguladığı sert politikalara direnenler sadece Lehliler, Ukraynalılar ve Kazan Türkleri olmuştur. Bu dönemde ön plana çıkan bir diğer düşüncede Skobelev'in şahsında yükselen Alman düşmanlığı idi.

1905 Rus ihtilali sonrasında Çarlık rejimi sarsılmış ve Rusya dâhilinde yaşayan birçok milletin milli hisleri uyanmaya başlamıştı. Bu doğrultuda Finler⁶⁰, Lehliler ve Ukraynalıların faaliyetleri göze çarpmakta idi. Bu faaliyetler Rusya içerisinde bazı destekçi guruplar bulmuş bunun neticesinde ortaya çıkan Leh yakınlığı “*Neoslavizm*” denen yeni bir Slavcı anlayış ortaya çıkarmıştır⁶¹. Bu hareket zamanla Rus dış politikasına damgasını vurmuş ve Rusya dışında da taraftar bulmaya başlamıştı⁶². Özellikle Çekler arasında yayılma sahası bulan Neoslavizm zamanla Slavlar arasında Türk ve Alman düşmanlığına dönüşmüştü. Bu yeni panslavist akımın ilk kongresi 1908'de Prag'da, ikincisi de 1910'da Sofya'da gerçekleşmişti.

1911-12 Balkan Savaşlarında Rusya Sırp ve Bulgarları destekleyerek Panslavist emeller gütmeye devam etmiştir. Birinci dünya savaşı başlarında Talat ve Enver Paşalar Rusya'ya toprak bütünlüğünü garanti ettikleri takdirde 250 bin kişilik bir ordunun Balkanların statükosunu korumak için Rusların lehine hareket edeceği teklifini sunmuşlar ancak ret cevabı almışlardır. Rusya'da Bolşevizm'in yerleşmesi ile Lenin idaresi emperyalizm karşıtı politikaları Panslavizm önemli bir darbe vurmuştur.

1935 yılına gelindiğinde Sovyet Rusyasında değişen dengeler ile milliyetçi faaliyetler yeniden alevlendi. Bu dönemde Hitler'in Slav topluluklarına karşı giriştiği menfi hareket neticesinde başta Çekler olmak üzere Slav toplulukları ile Rusya arasında kendiliğinden bir yakınlık doğdu. Çek Beneş'in Moskova ziyareti vesilesi ile Rusya ile Çekler arasında Hitler'e karşı birlik anlaşması imzalandı.

1937 yılına gelindiğinde Puşkin'in 100. ölüm yılı münasebeti ile gerçekleştirilen faaliyetler ile Rus milliyetçiliği yeniden sevdirmeye başlandı. 1941, 42 ve 43 yıllarında Moskova'da tüm Slav topluluklarının mümessillerinin katıldığı bir kongreler dizisi gerçekleştirilmiş ve bu aktiviteler neticesinde “Slavyane”⁶³ isimli bir mecmua çıkarılmaya başlanmıştır.

1949 yılında savaş sonrası ahvale binaen Yugoslavya haricinde hemen hemen tüm Slav toplulukları Rus işgaline maruz kalmıştı. Ancak Tito'nun Yugoslavya'yı Rus işgalinin dışında bırakması panslavistlerin bu cephesine önemli bir zarar vermiştir.

⁶⁰ Michèle Fry, *Nationalism and the Origins of World War One in Russia*, 2000, s.4

⁶¹ Kurat, *Panslavizm*, s. 273.

⁶² E.J. Dillon, “Panslavism”, *Contemporary Review*, 103 (1913: June/July), s. 719.

⁶³ Kurat, *Panslavizm*, s. 277

Sonuç

Fransız İhtilali ve sonrasında meydana gelen gelişmeler Batı dünyasında çok önemli değişimler meydana getirmiştir. Özellikle milliyetçilik olgusunun hızlı bir şekilde makes bulması ile buna bağlı olarak gelişen bağımsızlık hareketleri Avrupa'da yeni fikir hareketleri ve birlik çabalarını beraberinde getirmiştir. Bu birlik çabası ve bağımsızlık fikirlerini amaçlarına uygun şekilde kullanmak isteyen Rusya'nın Avrupa'nın en eski halklarından biri olan Slavları bir bayrak altında toplayarak Büyük Slav Devleti'ni kurmak hayalinin en önemli çıkış noktası bu manada Panslavcılık hareketi olmuştur. Önceleri tamamı ile bir felsefik ve edebi akım gibi gözüken/gelişen Slav birliği hareketinin zamanla siyasileşmesi, Osmanlı Devleti'nin çok kültürlü yapısını ciddi manada tehdit etmiş ve adeta Balkanlara düşen bir bomba etkisi yapmıştır. Genel manada Çek, Alman, Avusturyalı ve Rus aydınların omuzlarında yükselen panslavcılığın oldukça kısa sayılabilecek bir zaman diliminde bu denli derin bir etki yapmasının en mühim sebebi şüphesiz ki birçok aydın tarafından hazırlanan ve katkı sağlanan fikri temelidir. Özellikle Rusya'da hem kurumsallaşma hem de literatür açısından oldukça yaygın bir etki alanı bulan panslavcılığın bu fikri temel sayesinde etkisini yoğun bir şekilde hissettirdiği ve Osmanlı yıkılışının en mühim sebeplerinden birini oluşturduğu bir gerçektir.

Kaynaklar

Arşiv Vesikaları

- BOA, Y.PRK HR, 2 / 37
- BOA, Y.PRK TKM, 3/39

Arastırma Eserleri

- Adem Kara, “1828-29 Osmanlı Rus Savaşı Ve Anadolu’da Alınan Tedbirler”, sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c8s14/makale/c8s14m6.pdf
- Büyük Larousse, “Panslavcılık” md., c. XVIII
- Dillon, E.J., “Panslavism”, *Contemporary Review*, 103 (1913: June/July), ss. 719-725.
- Fry, Michèle, *Nationalism and the Origins of World War One in Russia*, 2000
- Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Tarihte Türk - Rus İlişkileri*. Ankara, 1975
- İpek, Nedim, “1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı”, *TÜRKLER*, XIII, Ankara 2002
- Kohn, Hans, *Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği*, Ter: A. Oktay Güner, Kervan Yay., İstanbul 1983.
- Kurat, A. Nimet, “Panslavizm”, *DTCF Dergisi*, II/4,, Ankara 1953,ss.241-278
- Kurat, A. Nimet, *Türkiye ve Rusya*, AÜDTCF Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970.
- Kurat, Yuluğ Tekin, “XIX. Yüzyılda Rusya’nın Balkanlardaki Pan-Slavizm ve Pan-Ortodoks Politikası Karşısında Osmanlı Diplomasisi”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, 15-17 Ekim 1997, Ankara 1999
- Onay, Yaşar, *Rusya Ve Değişim*, Nobel Yay., Ankara 2002.
- Prazak, Albert, “*The Slovak Sources of Kollars Panslavism*”, *Slovak Review*, 6 (1926/27), ss.578-592.
- Rifat Üçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul 1985
- Sumner, B.H., *Büyük Petro Ve Osmanlı İmparatorluğu*, Çev: Eşref Bengi Özbilgen, İstanbul 1993.
- Şahin, Hasan, “Kaynarca’dan (1774) Paris Barışı’na (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı- Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, *TÜRKLER*, XII, Ankara 2002, ss. 531-543.
- Türkmen, Zekeriya, “Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821-1869)”, *TÜRKLER*, XII, ss. 859-869.
- Ünal, Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi*, Emel Yay., Ankara 1977.
- İlber Ortaylı, “Osmanlı Arşivinde Slav Dilindeki Dilekçelerin Bazı Özellikleri”, *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim I*, Turhan Kitabevi, Ankara 2000, ss.395-397.